

Доклад, изнесен на Пролетна школа по семиотика „Речта и българското говорене“ на конференция „Начините на българското говорене и мълчанието“ –
София, НБУ, 17-21 май 2006

ФАТИЧНА (КОНТАКТОУСТАНОВЯВАЩА) ФУНКЦИЯ НА „ВМЕТНАТОТО ДА“

МОНИ АЛМАЛЕХ

I. Що е фатична (контактоустановяваща) функция? Традиционно се смята, че използването на комуникативната система за начало, поддържане и завършване на общуването, фокусирайки върху елемента на КОНТАКТ в ситуацията, реализира фатичната функция на комуникативната система. Комуникацията, освен информативна функция, съдържа и усилия за поддържане на отношението между участниците. Такова усилие за поддържането на комуникацията е фатична функция, която може да бъде наречена и обединяваща/обединителна двете страни на комуникацията. Ключова дума за разбиране на фатичността е КОНТАКТ. Фатичната функция можем да я наречем контактоустановяваща. Контактоустановяващата функция на различни езикови средства най-лесно се наблюдава в речта – във всекидневието или в предавания на живо по електронните медии.

II. Фатична функция на „вметнатото да“ в българската реч

II.1. В речта на носители на български език като майчин (първо поколение говорещи български език).

Понякога в речта (разговор в медиите, в семейството, на улицата, в автобуса) можем да чуем на български език вметнато „да“. Например:

„Отиваш до площад „Славейков“, да, след това търсиш третия безистен по посока на площад „Гарабалди“.“

Обикновено подобна употреба на „вметнато да“ се чува в речта на българи, които са живели няколко години в страни, където се говорят германски езици – немски, английски и др. Подобни употреби са характерни именно за речта при германските езици (английски, немски), но те са типични и за семито-хамитски език като иврит.

При това употребата на „вметнатото да“ често пъти носи белезите на индивидуалната реч (идиолект), т.е. то е достатъчно често срещано явление при отделни индивиди, а не при всички хора, говорещи един език. Например в немския телеканал “Астро“ само някои от гадателките, при това в различните дни - по различен начин, използват “вметнато да“. В същото време самата комуникация позволява употребата на „вметнатото да“ и то, в крайна сметка, е част от нормата на речта при тези езици. Това важи повече за германските езици (английски, немски), но не за

романските (италиански, испански, португалски, френски). При последните роли на „вметнатото да“ е поета от „вметнато не“.

„Вметнатото да“ може да служи и като въпрос, синонимен на „разбираш ли“, и като своеобразен призив „внимава ли какво ти казвам“. Така в българска реч, повлияна от тази германска практика може горното изречение се променя интонационно:

„Отиваш до площад „Славейков“, да, след това търсиш третия безистен по посока на площад „Гарабалди“, да?“

II.2. „Вметнатото да“ при второ поколение, говорещи български език.

Притежавам запис на интервю на моя приятел Е.Л. през БНР от 1993 г. Е.Л. е второ поколение говорещ български език в държавата Израел. Е.Л. е български евреин, роден в Израел и знаещ български език само говоримо, но не и писмено. При него се наблюдават явления, типични за имигрантите от второ поколение. Важен елемент в тази типичност е влиянието на иврит и английски език, които при Е.Л. имат близък статус като или Език 1. В годината на интервюто Е.Л. е на 38 години и идва за втори път в България.

Ето първия въпрос на журналиста и отговора:

Ст.Дж. Въпрос 1: Разговаряме с евангелиста Е.Л. Темата, по която ще разговаряме е за корените, знаците и символите. Телефонът в студиото е ...Г-н Л. вие се занимавате с едно търсене на наистина загубени корени. Така ли е?

Е.Л. Отговор 1: Аъ, **Да**, ние търсим корените, аъ специално аа квото аа в християнския свет квото стана е, че християнството почна от еврейската религия и се отдалечи до такава степен, че днеска много е тежко да се намира, че корените на християнството излиза от еврейската религия. И ние просто аа се опитваме даа вървем християнството на истината на първия век.

В отговор № 1 вметнатото **да** е с типично фатична функция, за начало на комуникация. То е влияние и от ивритската практика + печелене на време + снемане на напрежение. Добре е да се припомни също, че Е.Л. е ползвал в своя съзнателен живот издания на Библията на български език, които са протестантски. Това е така, защото до 1989 г. в чужбина е отпечатван системно именно протестантския превод, а не православния. Например едно прекрасно джобно издание на цялата Библия, реализирано на тънка хартия, което е било достъпно за Е.Л. по време на неговото следване в САЩ и с което той разполага и до днес. В този смисъл, използването на вметнато **да** е не само влияние на ивритската норма и печелене на време, а нещо, което работи в посока `увереност по отношение на българската норма`, която е черпена от познатото на Е.Л. протестанско издание. Известно ми е, че Е.Л. е слушал от роднини, които са вещи с българската азбука, прочит на българския текст по протестантските издания, а освен това, че той е правил системни опити да чете наум. Наглас му е много трудно да чете, но не невъзможно. Така или иначе, той

достатъчно познава и българския текст на Библията само от протестантски издания.

Както знаем ”вметнатото да” не е толкова типично българско явление.

Обикновено то се среща в речта на българи, които от години са подложени на англоезична или немскоезична среда. Фатичното ”вметнатото да” на такива лица често пъти служи за запълване на времето, за да се намери подходяща, но изплъзваща се, българска дума. При някои от тях има друга причина – съзнателна имитация на чуждоезиков речеви модел, привнасян по причини на престижност, в българската им реч. Очевидно е, че понякога ”вметнатото да” служи и за печелене на време пред микрофон или камера, за отмахване на напрежението, което някои хора изпитват пред медиите в комуникация с множество от невидими в студиото хора; за старт на изказване; за завършване на изказването, но съхраняване на комуникацията.

III. Интересни Въпроси. При това положение възникват няколко интересни въпроса „Има ли някаква точно установима семантика фатичното „вметнато да?”; „Каква е семантиката на това „вметнато да?”; „Среща ли се „вметнатото да” в писмен текст?”; „Може ли писмената употреба на „вметнатото да” и/или съпоставително езиковото проследяване да даде информация за конкретни значения на фатичното „вметнато да”?”.

IV. „Вметнатото да” в български нормативен, писмен текст и отговор на интересните въпроси.

IV.1. Място, откъдето възниква интересът ми към „вметнатото да” в български език е Библията.

Когато на 18 години започнах да чета внимателно Библията, забелязах че на места се среща вметнато „Да”, което очевидно е нетипично за съвременния български език и реч, особено писмена. Изглежда, че това явление е обвързано с особеностите на библейския иврит. В този смисъл надзъртането в оригинала може да се окаже добър метод за декодирането на семантичните признаци на контактоустановяващото „вметнато да”, т.е. какво стои зад българското „вметнато да” в оригинала.

Наивни хора твърдят през последните две-три столетия, че иврит е примитивен език, защото лексемите имат множество различни значения, включително и антонимни. Така се ражда терминът примитивен език, отнасян към иврит.

IV.2. Какво стои зад българското „вметнато да” в оригинала?

Важно е да се отбележи, че в българския текст „вметнатото да” не е елемент на поезията, за каквато се смятат псалмите. Зад българското „вметнато да” в иврит стоят няколко езикови факта, наблюдавани не само в Псалми, но и в други книги на Библията. Освен това псалмът е реч,

диалог между човек и Бог. В юдейското разбиране псалмът не е плод на обичайно интимно преживяване на „лирически герой”, а трябва да бъде изричан публично, по време на шествие или ритуал.

Фактите на българските протестантски преводи сочат, че изглежда иврит е представен с вмятането на тази частица, а православната Библия избягва вметнатото *да* за същите стихове, напр.:

Исаия, 27:1

Библия, 1995 В оня ден Господ С лютия, и великия, и якия Си нож Ще накаже левиатана, бързия змей, **Да!** левиатана, извиващия се змей, И ще убие змията, която е в морето.

Библия, 1991 В оня ден Господ ще порази със Своя тежък, голям и як меч левиатана – право бягащия змей, и левиатана – лъкатушния змей, и ще убие морското чудовище.

Библейско общество 2000 В онзи ден Господ с жестокия, великия и здрав Свой меч ще накаже левиатан, бързия змей. **Да!** Левиатан, извиващият се змей; и ще убие змея, който е в морето.

Верен 2002 В онзи ден ГОСПОД ще накаже с тежкия, големия и силния Си меч Левиатан, бягащата змия и Левиатан, виещата се змия; и ще убие морското чудовище.

Исаия, 27:5

Библия, 1995 Или нека се хване за силата Ми За да се примири с Мене! **Да!** нека се примири с Мене.

Библия, 1991 Освен ако прибегне към защитата Ми и склучи мир с Мене. **Тогав**а нека склучи мир с Мене.

Библейско общество 2000 Или нека се хване за силата Ми, за да се примири с Мен! **Да!** Нека се примири с Мен.

Верен 2002 Или нека се хване за силата Ми, да склучи мир с Мен! Мир нека склучи с мен!

Православната Библия не използва вметнато *да* за същите стихове от Исаия. В Исаия, 27:1 вместо вметнатото *да* се използва тире, очевидно, за да обозначи пауза. Паузите, маркирани с тире в синодалния превод, не отговарят по място на вметнатото *да* с удивителна, след която следващата дума е с малка буква.

В Исаия, 27:5 вметнатото *да* с удивителна е заменено с думата *тогава*.

*

Псалми 119:103 (по Слав. 118) по Еврейски, Азбучен псалм, 97-104, т.е. онази част, която е посветена на тринадесетата буква - *Мем*. Този псалм се състои от 22 озаглавления, всяко едно има за заглавие съответната поредна буква от еврейската азбука.

Псалми 119:103

Библия, 1995 Колко са сладки на вкуса ми Твоите думи! **Да!** по-сладки от мед в устата ми.

Библия, 1991 Колко са сладки на гърлото ми Твоите думи! по-сладки от мед на устата ми.

Библейско общество 2000 Колко са сладки на вкуса ми Твоите думи! **Да!** По-сладки от мед в устата ми.

Верен 2002 Колко са сладки за небцето ми Твоите думи, повече от мед в устата ми!

В протестантските версии (Библия, 1995; Библейско общество 2000), в стих 103 е налице вметнато „да” с удивителен знак - „**Да!** по-сладки от мед в устата ми”. Другата протестантска версия – Верен, 2000 – не използва вметнато *да* в този стих.

Вижда се, че синодалният превод избягва в стих 103 това небългарско вмятане на частицата *да*.

В стих 103 на ивритския текст липсва лексикално средство за обозначаване на емоционалния заряд.

Другите случаи на вметнато *да* в българските версии препотвърждават факта, че протестантските версии са тези, които използват вметнатото да, докато синодалната версия го избягва. Компютърният превод ”Estir”, който е особена смес от протестантски и синодален превод, също е включен тук и той се придържа към протестантската българска словесна традиция.

Битие 20:6

”**Estir**” Бог му каза в съня: **Да**, Аз зная, че си сторил това с праведно сърце; още Аз те и въздържах да не съгрешиш против Мене, и затова не те оставих да се докоснеш до нея.

Библия, 1995 Бог му каза в съня: **Да**, Аз зная, че си сторил това с праведно сърце; още Аз те и въздържах да не съгрешиш против Мене, и затова не те оставих да се докоснеш до нея.

Библия, 1991 И рече му Бог насъне: **и** Аз зная, че си направил това с просто сърце, и те удържах от грях пред Мене, затова и не те допуснах да се докоснеш до нея;

Библейско общество 2000 Бог му каза в съня: **Да**, Аз зная, че си направил това с праведно сърце; също така Аз те въздържах да не съгрешиш против Мен и затова не те оставих да се докоснеш до нея.

Верен 2002 И Бог му каза насън: **Да**, Аз зная, че си направил това с право сърце; и Аз те въздържах да не съгрешиш против Мен, и затова не те оставих да се докоснеш до нея.

WTT Genesis 20:6 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים בְּחֶלֶם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בַתְּסֻלְבָבֶד
עָשִׂיתָ זֹאת וְאַחֲשָׁד גַּם־אָנֹכִי אוֹתָךְ מִחֲטוּלִי עַל־כֵּן לֹא־נִתְּתִיךָ לְגַנֵּעַ אֵלַיָּהּ:

В Битие, 20:6 има основание за българското вметнато *да*, поради думата *също* גַּם [гам], на чието място се явява вметнатото *да* или съюза *и* (православен превод).

Псалми 116:14

”**Estir**” Ще изпълня обещанията си Господу, **Да**, пред всичките Му люде.

Библия, 1995 (5) Ще изпълня обещанията си Господу, **Да**, пред всичките Му люде.

Библия, 1991 Моите обещания ще дам Господу пред целия Негов народ.

Библейско общество 2000 ще изпълня обещанията си на Господа, **да**, пред целия Му народ.

Верен 2002 Ще изпълня обещанията си на ГОСПОДА, **сега**, пред целия Негов народ.

WTT Psalm 116:14 וְנָדַרְתִּי לַיהוָה אֲשֵׁלֵם נְגִדָה־נָא לְכָל־עַמּוּ:

В Псалми 116:14 лексикалните основанията за вметнатото *da* са други. В този стих е налице частицата נַחַ [на]. Тя има различни функционални значения: 1. Придружава любезна молба, т.е. тя е граматикализиран изказ на глагола „помоля, моля; 2. Частицата придружава заповед; 3. Може да се схваща като междуметие, което изразява „благословен да този, който идва в името Божие” (Гръцкото „осанна” е тланслитерация от ивритската фраза „Спаси ни”). При превод се бърка, с основание, с думата נַחַ [ána], която сред множеството сред значения означава и глагола *моля, помоля* и думата *тогава*.

Исаия 22:17
“Estir” Ето, Господ като силен мъж ще те захвърли, **Да**, като те улови здраво,
Библия 1995 Ето, Господ като силен мъж ще те захвърли, **Да**, като те улови здраво,
Библия 1991 Ето Господ ще те прехвърли, както силен човек хвърля, и ще те стисне на топка,
Библейско общество 2000 Ето, Господ като силен мъж ще те захвърли. **Да**, като те улови здраво,
Верен 2002 Ето, ГОСПОД ще те захвърли с мъжко захвърляне и като те обвие здраво,

KJV Isaiah 22:17 Behold, the LORD will carry thee away with a mighty captivity, and will surely cover thee. {will carry...: or, who covered thee with an excellent covering, and clothed thee gorgeously, shall surely, etc} {a mighty...: Heb. the captivity of a man}
NAU Isaiah 22:17 'Behold, the LORD is about to hurl you headlong, **O** man. And He is about to grasp you firmly
NRS Isaiah 22:17 The LORD is about to hurl you away violently, my fellow. He will seize firm hold on you,
NKJ Isaiah 22:17 Indeed, the LORD will throw you away violently, **O** mighty man, **And** will surely seize you.
LXE Isaiah 22:17 Behold now, the Lord of hosts casts forth and will utterly destroy *such* a man, **and** will take away thy robe and thy glorious crown,

:הטה עַטְּהָ וְעִטְּךָ וְנָבַרְךָ מִטְּלָטְלָךְ וְהָרָה יְהוָה הַגֵּה WTT Isaiah 22:17

LXT Isaiah 22:17 ἰδοὺ δὴ κύριος σαβαωθ ἐκβαλεῖ καὶ ἐκτρίψει ἄνδρα καὶ ἀφελεῖ τὴν στολήν σου

RST Isaiah 22:17 Вот, Господь перебросит тебя, как бросает сильный человек, и сожмет тебя в ком;

Исаия, 22:17 е многозначен стих, което обяснява разликите в преводите. Българското обособено *da* няма лексикален аналог в иврит, а има мотивация в патоса на стиха. Вижда се, че някои от английските преводи на мястото на българското вметнато *da* вменияват на текста междуметието “**O**”, други поставят тук съюза и (*and*), а трети **пропускат** и междуметието “**O**” и съюза *и*. Английското решение за употреба на съюза *и* напомня на решението, взето в синодалния превод за Битие, 20:6, където съюзът *и* е на мястото на „вметнатото да” от протестантските български версии.

Амос 2:4

”Estir” Така казва Господ: Поради три престъпления на Юда, **Да**, поради четири, няма да отменя наказанието му, Защото отхвърлиха закона на Господа, И не опазиха повелението Му, И идолите, след които ходиха бащите им, Ги заблудиха;

Библия 1995 Така казва Господ: Поради три престъпления на Юда, Да, поради четири, няма да отменя *наказанието му*, Защото отхвърлиха закона на Господа, И не опазиха повелението Му, И идолите, след които ходиха бащите им, Ги заблудиха;

Библия 1991 Тъй казва Господ: за три престъпления на Иуда и за четири няма да го пощадя, защото отхвърлиха закона на Господа и наредбите Му не спазиха, и идолите им, след които ходеха бащите им, ги отклониха от пътя.

Библейско общество 2000 Така казва Господ: Поради три престъпления на Юда - **да**, - поради четири, няма да отменя наказанието му, защото отхвърли закона на Господа и не опазиха повелението Му, и идолите, след които ходиха бащите им, ги заблудиха.

Верен 2002 Така казва ГОСПОД: Заради три престъпления на Юда, **да**, заради четири няма да върна наказанието му - защото отхвърлиха закона на ГОСПОДА и не опазиха правилата Му, и лъжите им, след които ходиха бащите им, ги отклониха.

WTT Amos 2:4
אָמַר יְהוָה עַל-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יְהוּדָה וְעַל-אַרְבָּעָה לֹא
אָשִׁיבֵנוּ עַל-מַאֲסָם אֶת-תּוֹרַת יְהוָה וְחָקָיו לֹא שָׁמְרוּ וַיִּתְעוּם כְּזִבְיֵהֶם אֲשֶׁר-הָלְכוּ
אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם:

В Амос, 2:4 отново патосът на целия стих, а не конкретен лексикален носител в иврит е причина за българското вметнато *да*.

IV.2.1. Вмятането на частицата *да* се наблюдава само веднъж и в текста на Новия завет, където отново е факт, че протестантската словесна традиция е тази, която се възползва от него, докато синодалната версия – не. Преводът на Верен, 2000, макар и протестантски, често – но не винаги – пропуска вметнатото *да*.

Йоан, 8:17

”Estir” И в закона, **да**, във вашия закон е писано, че свидетелството на двама човека е истинно.

Библия 1995 И в закона, **да**, във вашия закон е писано, че свидетелството на двама човека е истинно.

Библия 1991 А в Закона ви е писано, че свидетелството на двама човеци е истинско.

Библейско общество 2000 И в закона, **да**, във вашия закон е писано, че свидетелството на двама човека е истинно.

Верен 2002 А и във вашия закон е писано, че свидетелството на двама човека е истинно.

IV.3. Изводи за библейското „вметнато да” и ивритския оригинал. Зад българското „вметнато да” има различни неща в иврит. Изглежда, че използването на „вметнато да” в някои от преводите се дължи повече на патоса на стиха, отколкото на лексикално-присъствие в гръцкия текст на оригинала. Оригиналният език (гръцки) е индоевропейски и изглежда не разполага с тази особеност като семито-хамитската честа употреба на вметнато *да*.

От този преглед се вижда, че зад българското вметнато *да* може да има различни неща в иврит: 1. Патос на контекста на стиха и никаква лексикална аналогия; 2. Наличие на частицата **נָא** [на], придружаваща любезна молба, т.е. нещо като българското *моля*; 3. Лексикален аналог на българското вметнато *да*, поради наличието на *също* **גַּם** [гам] в Битие, 20:6.

V. Думата „да” в иврит.

V.1. В съвременен иврит

“Вметнатото да” е типичен инструмент на речта в съвременния иврит.

Извън факта, че библейски и съвременен иврит са идентични по структура, а лексикалният им състав се припокрива до 60%, речта на съвременен иврит нормативно включва вметнато *да*.

IV.2. Словообразователни и етимологични параметри в съвременен и в библейски иврит.

Изхождайки от българската употреба на *да*, нека видим особеностите на ивритската дума *да*. Важно е да се знае, че думата *да* на иврит е **דָּא** [кен] и освен *да*, тя означава: 1. *вярно, правилно*; 2. *така*.

Вариантът **דָּא** [кен] често се превежда на български като *така/тъй*, напр. в Битие, 1:7; 1:9; 1:11; 1:15; 1:24; 1:30 **וַיְהִי־כֵן** [ва-йè(х)и хен] – “и стана *така*” [Библия, 1995] = “*Тъй* и стана” [Библия, 1991].

Думата **דָּא** [кен] е словообразователно изведена от библейския глагол *вдигам, въздигам* **כִּוַּן** [кун].

Разширената парадигма на значението на корена им е “да се посочи, че нещо е създадено, с ударение върху реалността, съществуването на създаденото нещо”. Някои библейски контексти позволяват глаголът да се преведе като „приготвям”, „подготвям”, например материалите за храма, които Давид „подготвя” или ковчега, „приготвен” от Ной по указания от Бог и пр.

В съвременния иврит има редица глаголи от същия корен, които имат следната семантика:

назовавам, именувам, давам име **כִּיְנָה** [кинà]; *установявам, учредявам, основавам* **כִּוְנָה** [конè].

Многозначността на корена *Каф-Вав-Нун* **כּוּן** това библейско *да/така/тъй*:

Назовавам, именувам, изправям се, въздигам, а също като *честен*, и като *основа/пиедестал* дава представа за Сътворението на света. Тя (многозначността) може да служи и за обяснение на мненията, че Сътворението е “изправяне”, “въздигане на света” от светлина, букви и имена.

VI. Изводи от прегледа на "вметнатото да" в български език и иврит.

1. В речта на нашия информант пред микрофон, както и на всички онези, изказващи се на немски, английски или български "вметнатото да" е израз на снемане на напрежението и уверяване, че слешателите, зрителите слушат внимателно и не се разсейват, т.е. типично фатична функция за установяване, поддържане и приключване на контакт.

2. Библийският иврит дава доста нестандартна възможност фатичната функция на "вметнатото да" да бъде декодирана и разложена на съставлящи значения, които в бързината на речта вървят заедно, като размити множества, като полузначения, като "семантични глайдове". Може би, в зависимост от ситуацията, едно от тях е водещо, а всички останали остават като полузначения, недоизказани на 100% значения, но присъстващи и приписвани на момента СЕГА.

3. Списъкът на тези полузначения, извлечени от библейски иврит съдържа следните ситуативно актуализирани семи:

- `да`; `така`; `тъй`;
- `вярно`; `правилно`;
- `посочвам, че нещо е създадено`; `посочвам с ударение върху реалността`; `посочвам съществуването на създаденото нещо`;
- `приготвям`; `подготвям`;
- `назовавам`; `именувам`;
- `изправям се`; `въздигам`;
- `честно` (като наречие-обстоятелство за начин към цялото изказване);
`основа/пиедестал` (на нашето говорене);
- `Придружава любезна молба`, т.е. частицата е граматикализиран изказ на глаголите `помоля`, `моля`;
- `Частицата придружава заповед`.

Всъщност в реч „вметнатото да“ е любезна заповед към адресанта да слуша, да се концентрира или дори да се съгласи с изказването на адресата.

4. Посочените от библейски иврит смисли дават повод да мислим, че и прагматичният принцип на кооперацията, и принципът на лъжата са впрегнати и работят при „вметнатото да“. В този смисъл, употребата на „вметнатото не“ в романските езици с контактоустановяващата (фатична) функция има същите семантични полузначения. Към тях спада и `помоля`, `моля`, приписвано на цялото изказване.

5. Изброените библейски елементарни значения обикновено присъстват едновременно във всяка фатична употреба на „вметнатото да“ в структурата на размити множества.

6. Въпросът, съдържащ се във „вметнато да“ ясно различим чрез интонацията.

7. Освен елементарните смисли-„гайдове”, „вметнатото да” функционира и като начин за печелене на време, за да се намери точната дума или за да се преодолее притеснението пред микрофон или камера.

ЕКСЦЕРПИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Библия 1995: *Библия или Свещеното Писание на Стария и Новия заветъ. Вярно и точно преведена отъ оригинала.* Ревизирано издание. София, Придворна печатница, 1924, The Bible League, South Holland, IL 60473, Минск, PICORP, 1995, 1210 с. (957 с. + 263).
- Библия 1991: *Библия сиреч книгите на Свещеното писание на Вехтия и Новия завет.* Издава Св. Синод на Българската църква, София, 1991, 1523 с.
- Библейско общество 2000: : *Библия или Свещеното писание на Стария и Новия завет. Вярно и точно преведено от оригинала.* Българско библейско дружество със съдействието на Обединените библейски дружества - UBS. София, 2002.
- Верен 2002: *Библия или Свещеното Писание на Стария и Новия завет. С препратки, паралелни пасажи и тематичен конкорданс. Изданието е преработка на съвременен български език на основата на българския превод на Библията от оригинални текстове, извършен от Константин Фотинов, Петко Славейков и Христодул Сичан-Тодоров, издаден за първи път през 1871 г. Вярно и точно сравнена с оригиналните текстове.* Първо издание, София, 2000, Издателство „Верен”. Второ издание. София, 2001, Издателство „Верен”. 1415 с.
- “Estir”: Електронна Библия на български език с конкорданс. 2005.
- WTT - *Biblia Hebraica Stuttgartensia BHS (Hebrew Bible, Masoretic Text or Hebrew Old Testament),* edited by K. Elliger and W. Rudolph of the Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, Fourth Corrected Edition, Copyright © 1966, 1977, 1983, 1990 by the Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart. Used by permission.
- LXT - *LXX Septuaginta (LXT) (Old Greek Jewish Scriptures)* edited by Alfred Rahlfs, Copyright © 1935 by the Wurttembergische Bibelanstalt / Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart. Used by permission. The LXX MRT (machine readable text) was prepared by the TLG (Thesaurus Linguae Graecae) Project directed by Theodore F. Brunner at University of California, Irvine.